

*А. М. Пісарэнка,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры беларускай і замежнай філалогіі
ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
культуры і мастацтваў», Рэспубліка Беларусь*

ІНТЭРТЭКСТУАЛЬНЫ МЕТАД ЯК КАМПАНЕНТ ФІЛАЛАГІЧНАГА АНАЛІЗУ ТЭКСТУ

Анатацыя. Інтэртэкстуальны метада, інтэрмедыйны аспект даследавання мастацкага тэксту дазваляюць выявіць «чужыя» тэксты, шляхам семантызацыі апісаць іх змест і акрэсліць функцыю. Дадзены аспект дазваляе больш дакладна вызначыць ідэю твора, апісаць яго семантычную арганізацыю, выявіць шляхі ўзмацнення эстэтычнага ўражання.

Ключавыя словы: філалагічны аналіз тэксту, інтэртэкстуальны аналіз, інтэрмедыйны аспект, этапы аналізу, інтэртэкстуальныя кампаненты, цытаванне, алузіі, «кропкавыя цытаты», рэмінісцэнцыі, функцыя «чужых» тэкстаў.

*A. Pisarenko,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Belarusian and Foreign Philology of the
Educational Institution «Belarusian State University of Culture and Arts»,
Republic of Belarus*

INTERTEXTUAL ANALYSIS AS A COMPONENT OF THE PHILOLOGICAL ANALYSIS OF THE TEXT

Abstract. The intertextual method, the intermedial aspect of the study of a literary text make it possible to identify «foreign» texts, describe their content by semanticizing and outline their function. This aspect makes it possible to more accurately define the idea of the work, describe its semantic organization, and identify ways to enhance the aesthetic impression.

Keywords: philological analysis of the text, intertextual analysis, intermediate aspect, stages of analysis, intertextual components, quoting / allusions, «point quotes», reminiscences, the function of «foreign» texts.

Філалагічны аналіз як комплексны від даследавання мастацкага ці любога іншага тыпу тэксту прадугледжвае ўсебаковае, дасканалое, дакладнае апісанне ўсіх яго складнікаў. Паколькі «ў мастацкім тэксце ўсё імкнецца стаць матываваным»

(Р. В. Вінакур), то пільнай увагі патрабуюць і ўкрапленні з тэкстаў іншых асоб (так званыя «чужыя тэксты»).

«Мастацкі тэкст як частка культуры заўсёды звязаны з іншымі тэкстамі, якія пераўтвараюцца ці часткова выкарыстоўваюцца у ім, служаць для выражэння яго сэнсаў. Зварот да філалагічнага аналізу тэксту звязаны, такім чынам, і з разглядам міжтэкставых ці інтэртэкстуальных сувязей» [2, с. 23]. Выяўленне і апісанне «чужых» тэкстаў у аналізуемых творах, вызначэнне іх семантыкі і функцый складае прадмет інтэртэкстуальнага метаду. Ступень дасканаласці аналізу залежыць ад начытанасці даследчыка, яго філалагічнай кампетэнтнасці, мастацкага кругагляду і інш. і ўяўляе складаны працэс, паколькі візуальна «запазычаныя» ўкрапленні могуць не вылучацца з асноўнага тэксту. Складанасць абумоўлена і тым, што інтэртэкстуальныя элементы ў складзе мастацкага твора не маюць фіксаванага месца і з'яўляюцца разнастайнымі як паводле размяшчэння ў структуры тэксту (пачатак твора, узгаданыя ў тэксце скразныя паўторы, якія могуць пранізваць увесь твор; завяршальныя радкі, асобныя главы / часткі твора), так і па функцыях, якія аўтар ускладае на працытаваныя элементы (стварэнне камічнага эфекту; стварэнне вобразных асацыяцый; парадзіраванне; арнаментальная, ці функцыя «ўпрыгожвання» тэксту; характаралагічная мэта; абагульненне створаных сітуацый / выказаных ці нявыказаных думак; выражэнне аўтарскай ацэнкі ці ацэнкі персанажа) [2, с. 227; 4, с. 64].

Дадзены метады складаецца з двух асноўных этапаў і ўяўляе шлях апісання айсбергавых глыбінь: на паверхні толькі частка «чужога» кампанента, скарыстанага аўтарам, аднак, каб выявіць глыбінныя сэнсы, трэба пранікнуць у сутнасць узгаданных слоў, рэчаў, з'яў і інш. Навукоўцы адзначаюць таксама, што азнаямленне з прыкладамі інтэртэкстуальнага аналізу дазваляе вылучыць наступныя, больш дробныя «этапы: 1) выяўленне эстэтычных сігналаў «чужога» ў тэксце, які разглядаецца; 2) вызначэнне іх статусу; 3) правядзенне семантызацыі; 4) аналіз шматаспектных сувязей з тэкстам-крыніцай; 5) вывучэнне магчымых сэнсавых трансфармацый і функцый у даследуемым тэксце. Пры гэтым даследчыкам устанаўліваецца сувязь з тэкстам-крыніцай, што служыць важным фактарам для фарміравання эстэтычнага сэнсу вывучаемага твора праз далу-

чэнне да падтэкставай інфармацыі, якая ў ім утрымліваецца» [1, с. 472].

Даследаванне інтэртэкстуальных адзінак мае на мэце выяўленне «іншародных» тэкставых украпленняў, пачынаючы з лексем-прозвішчаў знакамітых асоб, рэальных геаграфічных назваў, імёнаў літаратурных персанажаў ці герояў міфаў, узгаданых у творы, – так званыя «кропкавыя цытаты» [2, с. 226], устойлівых выказаў як фразеалагічнага характару, так і аўтарскага паходжання (афарызмы), загаловаў, якія скіроўваюць да назваў іншых твораў, у тым ліку твораў іншых відаў мастацтва, эпиграфаў, розных відаў стылізацыі (магчыма, рытміка-сіntaxічныя паралелі), наўмыснае аднаўленне шляхам парадзіравання твораў іншых аўтараў, цытаванне, у тым ліку самацытаванне, жанравая ўзаемасувязь разглядаемага твора з жанрамі-папярэднікамі (праз супастаўленне структуры твораў, сюжэтно-кампазіцыйных характарыстык).

У стылістыцы мастацкага маўлення вылучаецца шэраг прыёмаў, заснаваных на цытаванні: алюзія, рэмінісцэнцыя, фалькларызацыя, біблізм, хрыя і інш. [3, с. 134–144]. Цытаванне як лінгвістычная з’ява ўласціва любому функцыянальнаму стылю, аднак мае розныя мэты, першая з якіх – забяспечыць дакладнасць маўлення (навуковы стыль, афіцыйна-справавы, публіцыстычны), а другая – яго выразнасць (мастацкі, публіцыстычны, гутарковы), хаця адназначна сказаць, што ў тым ці іншым тэксце выконваецца толькі адна функцыя, нельга. У любым выпадку сцвярджаць, што інтэртэкстуальныя адзінкі выконваюць толькі эстэтычную функцыю ці толькі інфармацыйную, нельга: кожная маўленчая сітуацыя патрабуе індывідуальнага падыходу.

Так, для прыкладу возьмем раман-эсэ Алега Лойкі «Як агонь, як вада», дзе дакументалізм апраўданы сінкрэтычным жанрам і ствараецца дзякуючы інтэртэкстуальнасці, якая мае некалькі разнавіднасцей. Па-першае, гэта цытаванне твораў (часам, цэлых вершаў), лістоў Янкі Купалы; па-другое, узгаданне/цытаванне твораў іншых пісьменнікаў, напрыклад, Якуба Коласа, А. Пушкіна, А. Блока, Максіма Горкага, Р. Ралана; па-трэцяе, цытаванне ўспамінаў (кніг, лістоў) знакамітых асоб – дзеючых персанажаў твора: жонкі Купалы Уладзіславы Францаўны Луцэвіч, Паўліны Мядзёлкі, Браніслава Эпімах-Шыпілы, Змітрака Бядулі і інш. Праз дадзеную рысу праяўляецца

літаратурны і навуковы кругагляд аўтара, а таксама раскры- ваецца кола знаёмых, сяброў, паплечнікаў, аднадумцаў паэта.

Трэба заўважыць, што інтэртэкстуальныя сувязі могуць дапаўняцца інтэрмедыяльнымі – сувязямі літаратурнага твора з творамі іншых відаў мастацтва: напрыклад, у рамане І. Шамякіна «Злая зорка» ёсць глава «Гракі не прыляцелі». Гэта назва дэлегіруе чытача да супастаўляльнага аналізу з назвай карціны, а значыць, вобразамі самой карціны А. Саўрасава «Гракі прыляцелі». Паралель, праведзеная пісьменнікам, а затым чытачом і таксама філолагам-даследчыкам, дапамагае больш поўна ахарактарызаваць вобразы менавіта літаратурнага твора, а супастаўляльны аналіз вобраза неба, створанага Саўрасавым, і неба, створанага Шамякіным, выклікае кантрасныя пачуцці, узмацняе эстэтычны эффект пры ўспрыняцці літаратурнага твора і дае магчымасць больш уважліва паставіцца да творчасці нават вядомых мастакоў, магчыма, пераасэнсаваць успрыняцце іншых вобразаў, у дадзеным выпадку, выяўленчага мастацтва.

Інтэртэкстуальны і інтэрмедыяльны аспекты як складнікі філалагічнага аналізу тэксту ў выніку спрыяюць больш глыбокаму ўспрыняццю: з іх дапамогай выяўляецца так званая «зместава-падтэкставая інфармацыя твора», якая скіроўвае думкі і пачуцці чытача ў семантычную прастору і пашырае, узбагачае яго эмацыянальны свет. Праілюструем дадзены тэзіс з дапамогай твора У. Караткевіча «Ідылія ў духу Вато», мастацкую задуму якога неабходна вызначаць з улікам інтэртэкстуальных і інтэрмедыяльных сувязей. У дадзеным канкрэтным выпадку экскурс мастацтвазнаўчага характару і літаратуразнаўчага зместу дазваляе адказаць на шэраг пытанняў, якія дапамогуць выявіць глыбінныя сэнсы аўтарскай задумы: па-першае, ці толькі восеньскай парой тлумачыцца колеравая гама твора; па-другое, з якой мэтай пісьменнік узгадвае радкі М. Багдановіча, якія з'яўляюцца адным з эпіграфаў («*Прыгожы парк, які любіў Вато...*»); па-трэцяе, які тон апавяданню задаюць два эпіграфы; на якія думкі і пачуцці скіроўвае другі эпіграф («*Кіпяць жаданні. І няма жаданняў: / Як вогнішча над сонечным дажджом*» – радкі М. Заранкі; на нашу думку за гэтым прозвішчам схаваны Тамаш Зан (1796–1855), паэтрамантык, прадстаўнік філаматаў). «Кропкавыя цытаты» з'яўляюцца, на нашу думку, вызначальнымі носьбітамі падтэкставай інфармацыі: Жан Антуан Вато (1624–1721) – французскі

мастак, які быў адным з заснавальнікаў мастацтва ракако. Спадчыну яго складаюць каля 1000 малюнкаў і больш за 200 карцін, характэрнай асаблівасцю іх з'яўляецца невялікі памер: «Урок каханья» (1717; 44 х 61), «Сюрпрыз» (1718; 36 х 28), «Перспектыва» (1715; 46,5 х 55), «Купідоны» (1710, 13 х 17,8), «Капрызуля» (1718; 42 х 34) і інш. Даследчыкамі мастацкай творчасці Вато азначаецца, што яго карціны будуецца не на дзеянні, а на адценнях пачуццяў, настрояў; мастак адкрывае тонкія/кволяныя нюансы пачуццяў, якія ледзь улоўна змяняюцца, што адбіваецца праз вочы персанажаў; на карцінах яны паказаны на фоне дрэў, паркаў; колеравая гама сціплая, някідкая – белы, чырвоны, чорны (нам бачыцца, цёмна-зялёны), дзякуючы чаму пануе меланхалічны сум. Падобная колеравая гама, «гаваркія» вочы дзейных асоб, сум нязбытнай мары пранізваюць увесь твор У. Караткевіча: *Яна апусціла вочы ўніз. Лімонныя, барвяныя, іржава-чырвоныя лісты клёнаў стракатай мазаікай ляжалі на зямлі; ...двума каметнымі хвастамі ўзляталі за спіной у наветра жоўтыя і барвяныя лісты; Каля самога партэра было відаць некалькі дрэў, лістота якіх была бледна-зялёнай, але сярод вогненнага індзейскага пажару астатніх дрэў здавалася слаба-блакітнай; Хлопец працягнуў ёй велічэзны, зялёны, у пунсовых кропках ліст; Дрэвы былі нейкія ненатуральныя. Вільгаць прасякла іхнюю кару, і яны здаваліся чорнымі, абвугленымі ў полымі ўласнай лістоты; А ўнізе трапятаў залатымі і зялёнымі манетамі ўвесь пранізаны касым сумным святлом бярозавы гай.* Відавочна, што Вато – пэндзлем, а Караткевіч – словам маююць прастору ўзаемаадносін, якая раскрываецца праз колеры: душа і настрой у колерах.

Караткевіч таксама акцэнтуюе ўвагу на вачах, у іх люструецца настрой дзейных асоб, які нікому больш не бачны (ні выпадковай жанчыне, ні міліцыянеру, ні людзям з санаторыя), ён ледзь улоўны, заўважны ім самім, адчувальны толькі імі дваімі: *Затое вочы былі дзівосныя: вялізарныя, чорныя, з глыбокім бляскам; І тут ён прачытаў у вачах дзяўчыны нешта такое, чаго нельга было не заўважыць; ...вынес яе на сухі бераг і наблізіў да яе вачэй жорсткія, пірацкія вочы; Добра, – у яго загарэліся вочы. – І я таксама.*

Ідылія як жанр накіравана на светлыню, разуменне, ідэальнасць адносін, аднак «ідылія ў духу Вато» пра восеньскае

вогнішча, што праз дождж не можа разгарэцца; так і дзейныя асобы праз пэўныя жыццёвыя абставіны, праз ўласную пазіцыю галоўнага персанажа не могуць дазволіць свайму каханню разгарэцца на ўсю моц. Як восеньскае вогнішча будзе затушана дажджом, так і каханне праз хваробу не спраўдзіцца.

На пашырэнне фонавых меж нелітаратурнага характару паказвае таксама трансдысцыплінарны кірунак у развіцці навукі, які вызначаны часам і рознымі магчымасцямі культуры і мастацтва, у прыватнасці выяўленчага і музычнага. Параўнанне вобразаў розных відаў мастацтва, аднолькавых ці падобных, заўсёды ўзмацняе іх эстэтычную функцыю, пацвярджае ўспрыманне аўтара ці даследчыка, папаўняе веды і адначасна не прэтэндуе на поўнае ўзаемапранікненне аб'ектаў параўнання, а толькі адлюстроўвае іх узаемадзеянне.

Інтэртэкстуальнасць – дыялагічнаць твораў аднаго ці розных відаў мастацтва, для выяўлення глыбінных сэнсаў якіх неабходна як лінгвістычная, так і экстралінгвістычная інфармацыя, якая і вынаходзіцца шляхам інтэртэкстуальнага і інтэрмедыяльнага даследавання.

Такім чынам, інтэртэкстуальная прастора мастацкага тэксту можа пашырацца, ускладняцца за кошт вобразаў літаратурных і нелітаратурных твораў (інтэрмедыяльнасць). Адпраўной кропкай можа стаць інтэрмедыяльны метады як складнік філалагічнага аналізу тэксту з мэтай выяўлення сутнасці мастацкага твора (вобраза) і другога твора (ці яго вобраза), што дапаможа ў выніку супастаўлення вылучыць агульныя/падобныя іх рысы ці, наадварот, вылучыць непадобнасць (кантрастнае ўзаемадзеянне). У любым выпадку такое супастаўленне мае на мэце пазнавальнасць, пашырэнне мастацкага кругагляду, узмацненне эстэтычнага эфекту, што паспрыяе развіццю вобразнага мыслення.

1. *Болотнова, Н. С.* Филологический анализ текста : учеб. пособие / Н. С. Болотнова. – 4-е изд. – М. : Флинта, 2009. – 520 с.

2. *Николина, Н. А.* Филологический анализ текста : учебник для студ. учреждений высш. образования / Н. А. Николина. – 4-е изд., испр. – М. : Академия, 2014. – 269 с.

3. *Пісарэнка, А. М.* Стылістыка беларускага мастацкага маўлення: манаграфія / А. М. Пісарэнка. – Мінск : БДУКМ, 2020. – 263 с.

4. *Ревуцкый, О. И.* Филологический анализ художественного текста : учеб. пособие / О. И. Ревуцкый. – Минск : РИВШ, 2006. – 320 с.